

КОВАЛЬЧУК А. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного права
(Інститут права імені князя Володимира
Великого Міжрегіональної Академії
управління персоналом)

УДК 347.73:351.71

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВИКЛИКІВ, ЗАГРОЗ ТА НЕБЕЗПЕК ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СЬОГОДЕННЯ

У статті розглянуто теоретико-правові підходи до розуміння загроз та небезпек у сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки України. Представлена думка наукового співтовариства стосовно розуміння економічної безпеки держави та її складових частин. Виділені різні види ризиків, загроз. Досліджено механізми оцінювання економічних ризиків у сфері забезпечення безпеки держави. Представлено переосмислену концепцію розвитку економічної безпеки України у світлі сьогодення.

Ключові слова: економічна безпека України, фінансова безпека, загрози, небезпеки, ризики, економіка, протидія викликам.

В статье рассмотрены теоретико-методологические подходы к пониманию угроз и опасностей в сфере обеспечения финансово-экономической безопасности Украины. Представлено мнение научного сообщества относительно понимания экономической безопасности государства и его составляющих. Исследованы механизмы оценки экономических рисков в сфере обеспечения безопасности государства. Внесены предложения относительно переосмысления концепции развития экономической безопасности Украины в свете современности.

Ключевые слова: экономическая безопасность Украины, финансовая безопасность, угрозы, опасности, риски, экономика, противодействие вызовам.

In the article the theoretical and legal approaches to understanding the threats and dangers in the area of financial and economic security of Ukraine are considered. The opinion of the scientific community regarding the understanding of economic security and its components was given. Various types of risks and threats were outlined. The mechanism of evaluation of economic risks in the area of security of the state was researched. Redefined concept of economic security of Ukraine in the light of nowadays was presented.

Key words: economic security of Ukraine, financial security, threat, danger, risk, economics, countering challenges.

Вступ. Нелегкі часи для України вимагають переосмислити загрози, небезпеки, ризики як із теоретично-наукових, так і з практичних позицій. Розуміння того, що загрозу краще попередити, ніж потім ліквідовувати її наслідки, на жаль, дуже часто приходить у момент ліквідації наслідків. Саме таке переосмислення і представляє актуальність даної статті в контексті пошуку оптимальних підходів до чіткого формування уявлення про загрози фінансово-економічній безпеці країни.

Війна на Сході нашої країни, економічний спад, соціальне напруження – все це наслідки несвоєчасної діагностики загроз, ризиків та небезпек. Звичайно, що розуміння загрози та її локалізація не завжди синхронізовані. Але такий підхід не вирішує проблему. Зі слів Олександра Суворова «... теорія без практики мертва, а практика без теорії сліпа» можна зробити висновок, що теоретичні основи, які дають чітке розуміння термінів, понять, категорій мають бути поєднані з практикою. І без теоретичних напрацювань неможливо проводити успішні практичні заходи.

Відповідно до положень Конституції України забезпечення безпеки є обов'язком держави [1, с. 7]. Отже, проблеми забезпечення безпеки держави та громадян є найактуальнішим завданням в Україні. У такому випадку несвоєчасне реагування на ризики економічної безпеки або їх недооцінювання чи невиявлення є діями, що становлять суспільну небезпеку.

У світлі останніх подій удосконалення класифікації ризиків економічної безпеки держави, формування комплексного економіко-правового пакету законодавчих актів, спрямованих на врегулю-

вання діяльності із запобігання загрозам економічній безпеці, є задачею надактуальною. Попри всі застереження західних партнерів стосовно гуманності правових норм, необхідність жорстких заходів, спрямованих на притягнення до відповідальності посадових осіб за неналежне реагування на загрози економіці держави, у воєнний час є необхідністю.

Постановка завдання. Мета статті – провести теоретичний аналіз визначень, які характеризують загрози для нашої країни. Дослідити теоретико-правовий стан визначення понять, які представляють небезпеки для України. Визначити можливості створення нормативно-правового механізму управління економічними загрозами в Україні. Розробити модель комплексної системи класифікації загроз та небезпек із метою подальшого її розвитку.

Результати дослідження. На сьогодні ступінь наукової розробки даної проблематики достатньо високий. До науковців, які досліджували економічну безпеку в контексті сучасних загроз та викликів, можна віднести: Л. Абалкін, І. Балабанова, О. Білоуса, І. Бланка, О. Власюка, В. Захожая, М. Єрмошенка, Д. Квашука, В. Ліпкана, В. Мунтіяна, Г. Пастернак-Таранушенка, П. Пашка, О. Стоянова, В. Сенька, А. Сухорукова, О. Фещенка, Ю. Харазішвілі, П. Юхименка, В. Шлемка.

Саме поняття економічної безпеки з погляду на його трактування в сучасній літературі характеризує певний стан захищеності від загроз ризиків та небезпек. Г. Пастернак-Таранушенко представляє його як стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення, розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців [3, с. 23–24]. П. Пашко вбачає в економічній безпеці стан економічного забезпечення національної безпеки держави, загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний, збалансований та стабільний розвиток економічної системи держави, забезпечення самодостатності та стійкості системи, що включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам [4]. М. Єрмошенко економічну безпеку бачить як стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [5, с. 52]. В. Мунтіян ставиться до економічної безпеки як до загальнонаціонального комплексу заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам [6, с. 43–44]. Перераховувати далі визначення дослідників немає сенсу, оскільки його можна вважати загально-визначеним як на науковому рівні, так і на нормативно-правовому [2]. Фінансову ж безпеку виділяють як частину економічної безпеки. В. Шлемко та І. Бінько акцентують увагу на тому, що «...фінансова безпека – це такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання» [7].

До складу поняття «економічна безпека» входять певні елементи, які представляють собою можливості настання негативних подій. Такими елементами є загрози, ризики та небезпеки. Використовуючи метод наукової індукції як пізнання загального явища через окремі його складові частини, слід зосередитись саме на економічних ризиках. З погляду на високий ступінь визначеності поняття ризику застосовується в будь-яких сферах, проте найбільше його використання здійснюється там, де є невизначеність, тобто ймовірність настання негативних подій. Досліджуючи поняття «ризик» у сучасній науковій літературі, можна виділити загальну думку науковців, що зводиться до розуміння його як можливості певних втрат, а також втрат можливостей розвитку [6; 8].

Оскільки економічну безпеку прийнято вважати станом захищеності, то доцільно відзначити, що ймовірність загрози завжди є. Таке розуміння може бути використано з метою пом'якшення відповідальності за неналежне реагування на загрози економічній безпеці України. Проте на законодавчому та науковому рівні врегульовано трактування складових частин економічної безпеки [2], що представляють собою певні ознаки [4], які характеризують ймовірність настання негативної події.

Хоча методика розрахунку рівня економічної безпеки представлена Міністерством економіки України [8], ряд можновладців можуть вказувати на те, що це лише методика визначення наявного стану економічних ризиків, а відповідних ознак та механізмів прогнозування показників економічної безпеки вона не містить. Слід зауважити, що на сьогодні існує достатня кількість запропонованих механізмів оцінювання ознак виникнення ризиків для економічної безпеки держави. Так, зокрема, такими фахівцями Інституту стратегічних досліджень при Президенті України, як Ю. Харазішвілі, С. Дронь, Д. Махортих, запропоновано методику визначення необхідних значень індикаторів та відповідних макропоказників, що забезпечують знаходження інтегрального індексу економічної безпеки в сприятливій зоні.

Відповідна методика може використовуватись для розробки заходів щодо ідентифікації критичних рівнів економічної безпеки держави, визначення яких дозволить врегулювати економіко-правові важелі впливу на зміну макроекономічної політики. Таким чином, визначення ознак критичного рівня економічної безпеки держави на сучасному етапі розвитку наукових досліджень є цілком ре-

альним, а ігнорування таких ознак, або їх неналежна ідентифікація, або не своєчасне виявлення є злочином проти держави, що зумовлює необхідність створення на нормативно-правовому рівні класифікації ознак економічних ризиків, механізмів ідентифікації таких ознак та заходів щодо протидії сучасним викликам.

Основними загрозами національній безпеці України є визначені в Законі «Про основи національної безпеки» ризики: істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку; ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків; критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промислового, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення [2].

З метою запобігання економічних ризиків шляхом попередження Міністерство економіки представило ряд напрямів дослідження, які можна використовувати як інформаційну базу для формування правових важелів впливу на заходи протидії загрозам у сфері економічної безпеки.

Так, відповідно до Наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 1277 від 29 жовтня 2013 року [8] основними напрямками дослідження критичних станів в економіці є напрями дослідження стану виробничої безпеки; демографічної безпеки; енергетичної безпеки; зовнішньоекономічної безпеки; інвестиційно-інноваційної безпеки; макроекономічної безпеки; продовольчої безпеки; соціальної безпеки; фінансової безпеки. Фінансова безпека, у свою чергу, містить такі складові частини: банківська безпека; безпека небанківського фінансового ринку; боргова безпека; бюджетна безпека; валютна безпека; грошово-кредитна безпека.

Міністерство економіки представило методику розрахунку рівня економічної безпеки шляхом визначення рівнів безпеки вищезазначених складових економічної безпеки України та подальшого узагальнення цих показників.

У результаті такого узагальнення і визначається рівень економічної безпеки держави, який представлений як інтегральний рівень економічної безпеки.

Діапазон вимірювання запропоновано використовувати від 0 до 100 відсотків, або від 0 до 1. Відповідно до кількісних показників представлено і якісні показники інтегрального рівня, що базуються на статистичних даних міністерства економіки, де: значення показника, що характеризує мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки, дорівнює 0; значення показника, що характеризує критичний рівень економічної безпеки, дорівнює 0,2, або 20%; значення показника, що характеризує небезпечний рівень економічної безпеки, за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,4, або 40%; значення показника, що характеризує незадовільний рівень економічної безпеки, за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,6, або 60%; значення показника, що характеризує задовільний рівень економічної безпеки, дорівнює 0,8, або 80%; значення показника, що характеризує оптимальний рівень економічної безпеки, дорівнює 1, тобто дорівнює оптимальному значенню.

Отже, сфери впливу економічних ризиків чітко окреслені, а також визначені їх рівні, тому можуть складати частину інформаційної бази під час формування правових важелів впливу на попередження загроз економічної безпеки на етапі їх ідентифікації. Проте запропонована класифікація економічних загроз Міністерством економіки дає можливість визначення рівня економічної безпеки на момент настання загрози, що, у свою чергу, зумовлює створення подальших механізмів прогнозування небезпек в економічній сфері і, відповідно, відкриває новий юридичний напрям – нормативно-правового врегулювання прогностичної діяльності у сфері економічної безпеки.

На сьогодні відсутні механізми нормативно-правового закріплення прогнозу як засобу попередження неефективної діяльності в економічній сфері. Проте існує безліч методик. Серед них можна виділити напрацювання Інституту Стратегічних досліджень при Президентові України, де окреслені методики визначення необхідних значень макропоказників, що забезпечують знаходження інтегрального індексу економічної безпеки в сприятливій зоні [16].

Розробка нормативно-правових важелів впливу на механізми попередження загроз та ризиків економічній безпеці України є реальною перспективою оптимізації економічної системи на шляху до виведення нашої країни з політичної, економічної та соціальної кризи. Перспективним напрямом такої діяльності можна вважати створення та врегулювання на громадському, політичному, законодавчому та міжнародному рівнях деталізованої інформаційної бази ознак ризиків економічної безпеки України. З метою законодавчого врегулювання механізмів ідентифікації економічних ризиків необхідно розробити їх класифікацію, а також систему активних заходів із попередження небезпек шляхом внесення змін до чинного законодавства стосовно відповідальності посадових осіб за неналежну ідентифікацію економічних загроз, їх ігнорування та неналежним чином проведення заходів із попередження.

Висновки. Конституційні принципи виокремлюють безпеку як найактуальніший вид суспільних потреб. Економічна безпека є складовою частиною загальної безпеки країни та є фундаментальною серед інших її елементів.

Відповідальність за неналежне реагування на виклики економічній безпеці держави на сьогодні регламентована законом України «Про основи Національної безпеки» та не є належним чином врегульована, оскільки недостатньо визначена класифікація загроз, не впорядковані та недостатньо визначені основні ознаки економічних ризиків. У вирішенні цих питань притягнення до відповідальності законом передбачено у випадку здійснення активних дій, спрямованих проти державного устрою. Але, на жаль, мало приділено уваги злочинній бездіяльності як небажанню реагувати на виникнення економічних ризиків. Попри наявність напрацювань у сфері ідентифікації економічних загроз («Методика розрахунку рівня економічної безпеки», представлена Міністерством економіки та аналітичної записки, підготовлена Інститутом стратегічних досліджень при Президенті України «Визначення стратегічних орієнтирів рівня економічної безпеки України»), відповідні заходи недостатнім чином врегульовані на нормативно-правовому рівні.

На нормативно-правовому рівні не врегульовані механізми ідентифікації економічних ризиків, а також недостатньо визначені заходи з протидії загрозам економічній безпеці, що зумовлює необхідність створення деталізованої класифікації економічних ризиків та впорядкування попереджувальних заходів, спрямованих на протидію сучасним викликам.

Інформаційною базою для створення класифікаційних ознак економічних ризиків на нормативно-правовому рівні може бути «Закон про основи національної безпеки», в якому зазначено основні об'єкти економічної безпеки; «Методика розрахунку рівня економічної безпеки», представлена Міністерством економіки України, яка виокремлює основні показники, що характеризують стан захищеності об'єктів економічної безпеки на момент проведення дослідження; пропозиції щодо прогнозування ризиків економічної безпеки, представлені Інститутом стратегічних досліджень при Президенті України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України – основа реформування суспільства. – Х. : Право, 1996. – 96 с.
2. Про основи національної безпеки України : Закон України // Офіційний Вісник України. – 2003. – № 29. – Ст. 1433.
3. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
4. Пашко П.В. Умови та чинники забезпечення митної безпеки / П.В. Пашко // Митна справа. – 2010. – № 1(67). – С. 5–16.
5. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2001. – 309 с.
6. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.
7. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
8. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Мінекономіки України № 1277 від 29 жовтня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
9. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк // Нац. Ін-т проблеми міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – С. 36–37.
10. Головач А.В. та ін. Фінансова статистика (з основами теорії статистики) / А.В. Головач, В.Б. Захожай, Н.А. Головач, Г.Ф. Шепітко. – К. : МАУП, 2002. – 224 с.
11. Вінник І.Ю., Квашук Д.М., Пригунов П.Я. Оцінка рівня економічної безпеки виробничих підприємств шляхом здійснення її інформаційно-аналітичного забезпечення (на матеріалах машинобудівних підприємств військово-промислового комплексу) / І.Ю. Вінник, Д.М. Квашук, П.Я. Пригунов / під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В. Гнилицької. – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2015. – 282 с.
12. Ліпкан В.А. Теорія національної безпеки / В.А. Ліпкан. – К. : КТН, 2009. – 631 с.
13. Система економічної безпеки держави / Під заг. ред. д. е. н. проф. А.І. Сухорукова ; Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К. : ВД «Стилос», 2010. – С. 366–394.
14. Юхименко П.І., Федосов В.М., Лазебник Л.Л. та ін. Теорія фінансів / За ред. проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
15. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Колл. авт.; под ред. А.Г. Гржиновой. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 1168 с.
16. Визначення стратегічних орієнтирів рівня економічної безпеки України. Аналітична записка / Інститут стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1501/>.

